

УРАХУВАННЯ КРИТЕРІЇВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПРИ ЗАЛУЧЕННІ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Анотація. Розглянуто теоретико-методологічні підходи сутності інвестиційної безпеки держави та її місце в системі національної безпеки. Розроблено методологію оцінки якості прямих іноземних інвестицій та їх ролі в соціально-економічному розвитку національної економіки.

Ключові слова: прямі іноземні інвестиції (ПІІ), інвестиційна політика, національна безпека, інвестиційна безпека, якість прямих іноземних інвестицій.

Annotation. The theoretical and methodological approaches of essence of investment safety of the state and its place are considered in the system of national safety. Methodology of estimation of quality of direct foreign investments and its role is developed in socio-economic development of national economy in the conditions of globalizatsiynih processes.

Key words: foreign direct investment (FDI), investment policy, national safety, investment safety, quality of direct foreign investments.

Вступ. Характерною ознакою перехідної економіки є відкритість для іноземного капіталу, яка продиктована необхідністю здійснення економічних і соціальних реформ. У свою чергу відкритість органічно пов'язана з вразливістю економіки через відсутність відповідного правового, нормативного та інформаційного забезпечення.

Говорячи про захист української економіки у зв'язку із залученням іноземних інвестицій, слід мати на увазі не її захист від іноземних інвестицій, які конче необхідні, а доцільно вести розмову про нейтралізацію негативних ефектів неминучого процесу, про забезпечення інвестиційного механізму системою безпеки.

Дослідження різноманітних аспектів сфери економічної безпеки країни знайшло відображення у працях таких провідних українських вчених, як О.Барановський, З.Варналій, Б.Губський, В.Геєць, Я.Жаліло, С.Кирєєв, В.Кириленко, А.Сухоруков та інших фахівців і науковців.

Відаючи належне дослідженням зазначених авторів, доцільно наголосити на недостатності системних теоретичних досліджень і практичних розробок щодо врахування критеріїв національної безпеки при залученні прямих іноземних інвестицій.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є здійснити аналіз теоретико-методологічних підходів визначення сутності інвестиційної безпеки держави, а також розробити методологію оцінки якості прямих іноземних інвестицій.

Результати. Досвід країн, які побудували ринкові відносини, свідчить про те, що не всі інвестиції є благом, деякі з них можуть обернутися для економіки держави стратегічними втратами – від втрат окремих технологій і виробництв до втрат цілих галузей і перспектив розвитку в майбутньому. Нині Україна гостро потребує інвестицій. Але вони не повинні бути вкладаннями з сумнівних джерел або легалізацією сумнівно отриманих доходів, оскільки це суперечить кардинальним принципам реалізації національних інтересів.

Під терміном “національні інтереси” ми розуміємо певні життєві цінності, реалізація яких визначає якісне та кількісне зростання певного суспільства та його інститутів.

Національна безпека, згідно з визначенням Міністерства економіки України, це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам.

Національна безпека України, як суверенної держави, залежить від цілеспрямованої державної політики щодо захисту її національних інтересів відповідно до прийнятих стратегій, доктрин, концепцій і програм у політичній, економічній, соціальній та інших

сферах. Економічна безпека є головною складовою національної безпеки.

Економічна безпека – це сукупність умов, за яких країни зберігають свої економічні інтереси; задовольняють у довгостроковому періоді потреби суспільства і держави; генерують інноваційні зрушення в економіці з метою забезпечення стабільного економічного розвитку; протистоять зовнішнім економічним загрозам та повністю використовують національні конкурентні переваги у міжнародному поділі праці [6, с.14]. Економічна безпека держави в глобальному середовищі набуває виняткового значення.

Загроза економічній безпеці – це сукупність реальних чи потенційно можливих явищ та дестабілізаційних чинників, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних інтересів в економічній сфері. Загрози можна поділити на внутрішні та зовнішні. До основних внутрішніх загроз відносять загрози в інвестиційно-інноваційній, ресурсно-енергетичній, фінансовій, соціальній, демографічній сферах. Зовнішніми загрозами слід вважати дії іноземних держав та міжнародних організацій з метою завдання шкоди економічним інтересам України, гальмування інтеграційних процесів та економічного відродження України як потенційного конкурента на світовому ринку. Зовнішні загрози формуються в процесі реалізації функцій зовнішньоекономічної діяльності держави.

Нехтування економічною безпекою може привести до катастрофічних наслідків: занепаду галузей, банкрутства підприємств і, нарешті, підриву системи життєзабезпечення нації з наступною втратою суверенітету.

Однак, незважаючи на широке коло досліджень економічної безпеки, відкритими залишаються питання про те, в яких межах залучення іноземних інвестицій не тільки не загрожує національній безпеці, але й стимулює економічне зростання.

Однозначне визначення сутності інвестиційної безпеки на сьогодні відсутнє. Так, окремі автори [6, с.14] під інвестиційною безпекою розуміють такий рівень інвестування економіки, який забезпечував би її розширене відтворення, раціональну реструктуризацію та технологічне переозброєння. Інші [3, с.24] ж зазначають, що інвестиційна безпека визначається можливістю накопичення ресурсів або капітальних вкладень. За належного його рівня підвищується капіталовіддача функціонування секторів економіки, зростають темпи розширеного відтворення і технологічного переозброєння економіки.

Під інвестиційною безпекою держави, на думку Барановського О.І., слід розуміти досягнення рівня інвестицій, що дозволяє оптимально задовольняти поточні інвестиційні потреби національної економіки за обсягом і структурою з урахуванням ефективного використання і повернення коштів, які інвестуються, оптимального співвідношення між розмірами внутрішніх і зовнішніх інвестицій, іноземних інвестицій у країну і вітчизняних за рубіж, підтримання позитивного національного платіжного балансу [2, с.24].

На наш погляд, поняття “інвестиційної безпеки” можна зобразити таким чином:

Рис.1. Сутність поняття “інвестиційної безпеки”

З метою визначення рівня економічної безпеки України, як головної складової національної безпеки держави, і переліку основних індикаторів стану економічної безпеки України, їхніх оптимальних, порогових та граничних значень, а також розробки методів розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки, в березні 2007 року Міністерством економіки України затверджено Наказ №60 “Методика розрахунку рівня економічної безпеки України” (далі Методика) [1, с.1].

Методика базується на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз економічній безпеці в Україні і застосовується

Міністерством економіки України для інтегральної оцінки рівня економічної безпеки України в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності.

Згідно з цією Методикою, “інвестиційна безпека – це такий рівень національних та іноземних інвестицій (за умови оптимального їх співвідношення), який здатен забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів” [1, с.2].

Індикатори та порогові значення індикаторів стану інвестиційної безпеки України згідно з Методикою Мінекономіки подано у таблиці 1. Виконано розрахунки лише тих показників, що стосуються прямих іноземних інвестицій (табл.2.).

Як видно з результатів розрахунків, індикатори щодо ПІІ в Україні є нижчі за порогові значення (винятком був 2005 рік, коли відбувся продаж на суму приблизно 4,8 млрд. дол. металургійного комбінату “Криворіжсталь” і приватний продаж банку “Аваль” австрійському Raiffaizenbank на суму 1,03 млрд. дол.), а отже, приріст ПІІ є досить низьким.

Основні показники економічної безпеки держави розраховані Мінекономіки України за підсумками I кв. 2007 р. наведені в таблиці 3. На показниках інвестиційної безпеки позначилися такі негативні чинники, як збереження низького рівня інвестиційної привабливості реального сектора економіки, у т.ч. високотехнологічного; погіршення динаміки припливу ПІІ; посилення регіональних диспропорцій щодо залучення ПІІ; зростання обсягів вилучення ПІІ нерезидентами [7, с.24].

Таблиця 1

Індикатори та порогові значення індикаторів стану інвестиційної безпеки України

з/п	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення ($x_{\text{опт}}$)
	Ступінь зносу основних засобів,%	не більше 35
	Відношення обсягу інвестицій до вартості основних фондів,%	не менше 6
	Відношення обсягів інвестицій в основний капітал до ВВП,%	не менше 25
	Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП,%	5–10
	Частка прямих іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій,%	від 20 до 30

Джерело: Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. Додаток 1. – <http://www.me.gov.ua>

Таблиця 2

Динаміка стану інвестиційної безпеки України
(згідно з методикою Міністерства економіки України)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Відношення чистого приросту ПІІ до ВВП,%	1,22	1,25	1,78	1,49	1,90	1,79	2,16	2,64	3,47	9,11	4,05
Частка ПІІ у загальному обсязі інвестицій, %	7,31	8,58	11,5	9,98	12,0	10,0	11,6	12,1	13,6	30,1	14,7

Розраховано за даними:

Державного комітету статистики України. – <http://www.ukrstat.gov.ua>,

Національного банку України. – <http://www.bank.gov.ua>

Таблиця 3

Показники економічної безпеки України

№	Показники	Граничне значення	Фактичне значення	
			I кв. 2006 р.	I кв. 2007 р.
1.	Інвестиції в основний капітал,% до ВВП	≥ 25	15,6	19,1
2.	Прямі іноземні інвестиції на душу населення, дол.США	≥ 1000	371	481,3
3.	Частка ПП у реальний сектор економіки у загальному обсязі ПП,%	≥ 80	58,0	59,8
4.	Фінансування НДВКР (за рахунок держбюджету),% до ВВП	$\geq 1,7$	0,30	0,33
5.	Інноваційна активність промислових підприємств,%	≥ 28	8,5	7,4
6.	Рівень інфляції,%	$\leq 1,2$	1,9	1,3
7.	Вартість банківських кредитів,% річних	≤ 10	14,6	13,7
8.	Енергоємність ВВП, кг у.п/дол. США	0,85-0,87	2,98	2,20
9.	Коефіцієнт покриття імпорту експортом	≥ 1	0,93	0,90
10.	Коефіцієнт покриття товарного імпорту експортом	≥ 1	0,82	0,83
11.	Номінальна заробітна плата, дол. США	≥ 800	181,93	229,96
12.	Коефіцієнт природного приросту населення, %	0	-8,9	-7,8
	Довідково: ВВП, млн.грн.		105423	132252
	Середній курс грн./дол. США		5,05	5,05

Джерело: Міністерство економіки України. – <http://www.me.gov.ua>

Основними загрозами для української економіки, які несуть із собою іноземні інвестори, є:

- поглиблення внутрішніх дисбалансів товарних і фінансових ринків;
- консервація неефективної структури національного виробництва;
- монополізація окремих стратегічно важливих або соціально значущих сфер господарювання та ринків збуту з відповідними деформаціями конкурентного середовища;
- нераціональна експлуатація національної сировинно-ресурсної бази та виробничих потужностей [7, с.24].

Заслужують на увагу методичні рекомендації, підготовлені відділом економічної безпеки Національного інституту проблем міжнародної безпеки РНБО України (НІПМБ РНБОУ) [6]. Ці рекомендації використовують для визначення показників економічної безпеки України. Згідно з цими рекомендаціями, інвестиційну безпеку визначають таким чином:

1) інвестиції поділяються на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх інвестицій слід відносити реальні інвестиції, які в Українській статистиці відображаються як капітальні вкладення (в подальшому – CI). До зовнішніх – прямі іноземні інвестиції (FDI). Таким чином, реальні інвестиції можна відобразити формулою:

$$I = CI + FDI,$$

де I – загальний обсяг реальних інвестицій в економіку країни;

2) визначення індикатора інвестиційної безпеки здійснюється завдяки досвіду інвестиційного забезпечення економіки.

Світовий досвід свідчить, що для стабільного економічного зростання країни річні інвестиції за певний період часу мають бути на рівні 19–25% до ВВП (GDP), тобто для підтримання інвестиційної безпеки загальний обсяг інвестицій в економіку країни у відношенні до ВВП має бути на рівні:

$$L_{is} = \frac{I}{GDP} \times 100\% \geq 19-25\%,$$

де L_{is} – рівень інвестиційної безпеки у відсотках,

I – загальний обсяг реальних інвестицій в економіку країни за період, який розглядається в грошовому вимірі.

Величина L_{is} повинна утримуватися на рівні 19–25%, що є пороговим значенням інвестиційної безпеки.

Максимальне порогове значення інвестиційної безпеки відповідає етапу, коли економіка перебуває на стадії реформування і потребує значних інвестицій. Коли економіка перебуває на етапі стабільного розвитку, порогове значення інвестиційної безпеки може бути меншим.

Для України питання інвестицій стоїть вкрай гостро, тому порогове значення інвестиційної безпеки в найближчі три роки має бути максимальним – на рівні 25% [3, с.24].

Показники динаміки стану інвестиційної безпеки України, згідно з методичними рекомендаціями Національного інституту проблем міжнародної безпеки РНБО України, наведені у таблиці 4.

Незважаючи на те, що тільки у 2004 р. в Україні досягнуто порогового значення інвестиційної безпеки (25,4%), в попередні 8–10 років простежувалось його рівномірне зростання. Найбільшим визначником динаміки стану інвестиційної безпеки України є річний приріст ПІІ. Як видно з таблиці 2, вже у 2002 р. він зріс у порівнянні з 1997 р. більш ніж в чотири рази, а в 2003 р. – майже в сім разів.

Однак ці методики не дають відповіді на питання, яке оптимальне співвідношення між внутрішніми і зовнішніми інвестиціями, а також яка допустима частка вкладу іноземних інвесторів при обрахунку інвестиційної безпеки України. Також вони не повністю враховують усі показники, які визначають національну безпеку України, а тим більше не розкривають їх якості, адже саме якість іноземних інвестицій найбільше впливає на національну безпеку країни.

Таблиця 4

Динаміки стану інвестиційної безпеки України

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Загальний обсяг інвестицій (I), млн. грн.,	13564,2	15788,4	19497,6	26856,0	36226,2	42063,5	58060,5	87697,8	133331,1	146948,0
у тому числі:										
капітальні вкладення (CI)	12401,0	13958,0	17552,0	23629,0	32573,0	37178,0	51011,0	75714,0	93096,0	125253,7
річний приріст ПІІ (FDI)	1163,2	1830,4	1945,6	3227,0	3653,2	4885,5	7049,5	11983,8	40235,1	21694,3
ВВП (GDR), млн. грн.	93365	102593	130442	170070	204190	225810	267344	345113	441452	535860
Рівень інвестиційної безпеки (L_{is}), %	14,5	15,4	14,9	15,8	17,7	18,6	21,7	25,4	30,2	27,4

Розраховано за даними:

Державного комітету статистики України. – <http://www.ukrstat.gov.ua>,

Національного банку України. – <http://www.bank.gov.ua>

Тому при розробці інвестиційної політики як на державному, так і на регіональному рівні треба враховувати перш за все якість іноземних інвестицій, їх користь для економіки країни.

Якість прямих іноземних інвестицій необхідно оцінювати до моменту їх залучення в економіку країни. На першому етапі слід дати оцінку інвестора, визначити його мету і цілі інвестицій в Україну, його ділову, інвестиційну та економічну репутацію. На другому етапі оцінюється інвестиційний проект, пріоритетність для економіки держави, інноваційність, екологічність, терміни окупності, величина інвестицій тощо. На схемі 2 зображені етапи оцінки якості ПІІ.

Основою ж такого підходу повинна стати система бальної оцінки якості об'єктів та суб'єктів інвестиційного процесу. У результаті застосування цієї системи встановлюється їх якість, а також визначається пріоритетність реалізації інвестиційних проектів у відповідності до національних інтересів. Запропонований метод визначення якості певних економічних суб'єктів та об'єктів повинен встановити, які інвестори несуть загрозу для економіки держави, а які відповідають національним інтересам. Це допоможе на перших етапах не допустити недобросовісних інвесторів в Україну.

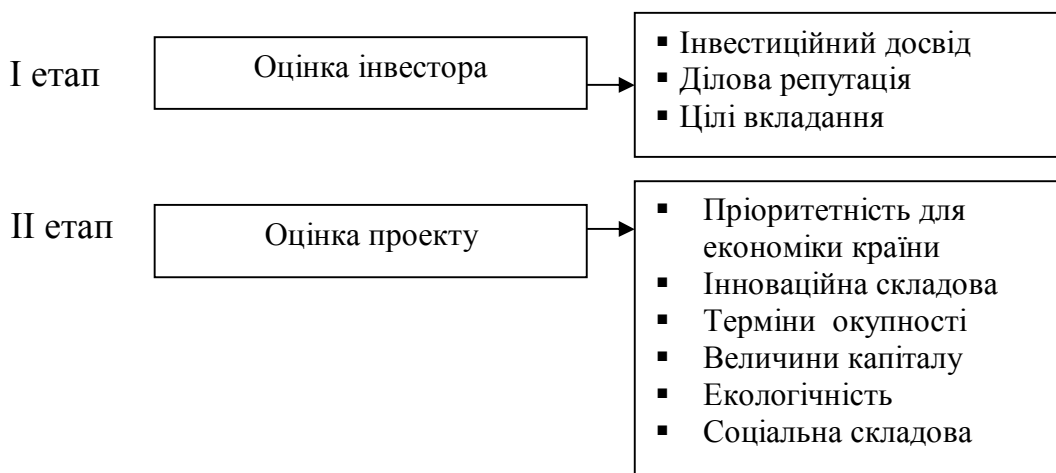

Рис.2. Оцінка якості прямих іноземних інвестицій

Оцінкою якості ПІІ повинна займатись державна структура, яка спеціалізується на залученні іноземних інвесторів. Однак в Україні діє декілька інституцій, які мають споріднені функції та обов'язки. Так, Президент України своїм Указом від 19 липня 2005 року №1116/2005 утворив Національну раду України з інвестицій та інновацій як дорадчий орган при Президентові України, а також Державне агентство України з інвестицій та інновацій як допоміжний орган, підпорядкований Президентові України.

На Державне агентство України з інвестицій та інновацій покладено організаційне, інформаційне і технічне забезпечення діяльності Національної ради України з інвестицій та інновацій, підготовку пропозицій Президентові України щодо діяльності державних органів і громадських інститутів у сфері інвестиційної та інноваційної діяльності, а також супроводження інноваційних програм, схвалених Національною радою України з інвестицій та інновацій.

Консультативна рада з питань іноземних інвестицій в Україні виконує такі основні завдання:

- сприяє визначенню основних засад державної політики щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні, залучення та ефективного використання іноземних інвестицій в Україні для забезпечення розвитку її економіки;
- аналізує та узагальнює проблеми, що стримують іноземне інвестування в економіку України, визначає політичні, організаційні, юридичні, економічні та інформаційні шляхи їх вирішення;
- розглядає ключові проблеми інвестиційного процесу, регулювання іноземного інвестування на макроекономічному рівні, проекти державних програм та актів

законодавства з цих питань;

- розробляє пропозиції щодо вдосконалення форм і методів регулювання економіки і впровадження сучасних міжнародних стандартів управління на підприємствах України;

- готує пропозиції щодо стимулювання інвестиційної діяльності, зокрема з урахуванням досвіду інших держав у сфері залучення іноземних інвестицій, та щодо усунення перешкод, які негативно впливають на інвестиційний клімат в Україні;

- сприяє формуванню привабливого іміджу України серед потенційних іноземних інвесторів [2, с.367].

Основними завданнями Українського центру сприяння іноземному інвестуванню є:

- розроблення та виконання комплексу заходів щодо формування позитивного інвестиційного іміджу України та її регіонів;

- надання потенційним іноземним інвесторам інформації щодо умов підприємницької та інвестиційної діяльності, інвестиційних можливостей України та її регіонів;

- визначення додаткових інструментів сприяння залученню іноземних інвестицій, адаптованих до умов конкретних регіонів, зокрема промислових та технологічних парків, надання допомоги регіонам у практичному їх застосуванні;

- інформаційна та організаційна підготовка інвестиційних проектів іноземних інвесторів за принципом “єдиного вікна”;

- підготовка пропозицій щодо стимулювання інвестиційної діяльності іноземних інвесторів, усунення перешкод в її здійсненні;

- сприяння досудовому врегулюванню спорів між іноземними інвесторами та державними органами [5, с.34].

Зважаючи на це, необхідно чітко розмежувати функції та обов’язки цих інституцій.

На наш погляд, було б доречно розширити функції Українського центру сприяння іноземному інвестуванню та створити відділ з контролю якості прямих іноземних інвестицій. Також такі структури повинні бути на регіональному рівні.

Висновки. Отже, заходи щодо підвищення рівня інвестиційної безпеки повинні допомагати здійснювати виробничі нагромадження і капітальні вкладення на рівні, що забезпечує необхідні темпи розширеного відтворення, реструктуризацію і технологічне переозброєння економіки.

Основною проблемою є невідповідність ПІІ в Україну потребам модернізації економіки, розвитку експорту наукоємної продукції з високим вмістом доданої вартості, що призводить до таких загроз економічній безпеці держави, як закріплення сировинної спеціалізації української економіки на світовому ринку, занепаду галузей, які забезпечують виробництво кінцевої продукції.

Тому необхідно терміново реалізовувати весь комплекс практичних заходів з досягнення якісних змін в залученні ПІІ в Україну і особливо посилити контроль за якістю інвестицій в економіку України з допомогою існуючих засобів, а також застосовувати міжнародний досвід у цьому питанні.

1. Наказ Міністерства економіки України “Методика розрахунку рівня економічної безпеки України” від 02.03.2007 р. – №60 // <http://www.me.gov.ua>.
2. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): Монографія. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
3. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення. – К., 2001.
4. Кириленко В.І. Інвестиційна складова економічної безпеки. Монографія. – К.: КНЕУ, 2005. – 232 с.
5. Концепція економічної безпеки України / В.М.Гесць та ін.; НАН України, Ін-т екон. прогнозування. – К.: Логос, 1999. – 56 с.
6. Методичні рекомендації щодо рівня економічної безпеки України за редакцією академіка НАН України С.І.Пирожкова. – К.: НІПМБ, 2003. – 42 с.
7. Проблеми забезпечення економічної безпеки і сталого розвитку України / Відп. ред. С.І.Пирожков, Б.В.Губський, А.І.Сухоруков. – К.: НІУРВ, 2000. – 130 с.